
ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.245

А. І. Шпомер, к. ю. н., доцент,
А. Г. Барабаш, к. ю. н., доцент**ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ПРАВОВОГО СТАТУСУ ХОЛДИНГОВИХ КОМПАНІЙ В УКРАЇНІ**

Анотація. У статті проведено дослідження розвитку механізму правового регулювання холдингових компаній в Україні. Визначено, що як у законодавстві, так і в наукових дослідженнях немає єдиного погляду щодо визначення дефініції холдингової компанії. Проаналізовано особливості та основні способи створення холдингових компаній, зокрема державних холдингових компаній.

Ключові слова: холдингова компанія; корпоративні підприємства; головна компанія; дочірні підприємства; статутний фонд; контрольний пакет акцій.

А. І. Шпомер, к. ю. н., доцент,
А. Г. Барабаш, к. ю. н., доцент**ВОПРОСЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ
ПРАВОВОГО СТАТУСА ХОЛДИНГОВЫХ КОМПАНИЙ В УКРАИНЕ**

Анотація. В статье проведено исследование развития механизма правового регулирования холдинговых компаний в Украине. Определено, что как в законодательстве, так и в научных исследованиях нет единого взгляда по определению дефиниции холдинговой компании. Проанализированы особенности и основные способы создания холдинговых компаний, в частности государственных холдинговых компаний.

Ключевые слова: холдинговая компания; корпоративные предприятия; главная компания; дочерние предприятия; уставный фонд; контрольный пакет акций.

A. I. Shpomer, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
A. H. Barabash, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor**ISSUES OF LEGISLATIVE REGULATION
OF THE LEGAL STATUS OF HOLDING COMPANIES IN UKRAINE**

Abstract. The article deals with the development of the mechanism of legal regulation of holding companies in Ukraine. It is determined that both in legislation and in scientific researches there is no single point of view on defining of a holding company. The peculiarities and the main ways of creating holding companies, in particular, state-owned holding companies are analyzed.

Keywords: holding company; corporate enterprises; parent company; subsidiaries; authorized capital; controlling shareholding.

Актуальність теми дослідження. Важливим чинником, який визначає розвиток світової економіки, є глобалізація світового господарства. Саме глобалізація взаємовідносин та суперництво між суб'єктами господарювання призводять до потреби об'єднання окремих підприємств. В той же час, дуже часто компанії відмовляються від цілковитого злиття, а створюють ту чи іншу систему взаємодії, яка допускає збереження статусу юридичної особи, що дозволяє при цьому співпрацювати з іншими суб'єктами господарювання. Виникнення та розвиток, зазначених відносин у нашій державі, було підставою пошуку нових форм здійснення господарської діяльності та методів управління такою діяльністю. Однією із таких форм є об'єднання в групи підприємств, очолюваних холдинговою компанією.

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

Правове регулювання діяльності холдингових компаній в Україні, відповідно до чинного законодавства, здійснюється Господарським кодексом України, Цивільним кодексом України, Законом України «Про холдингові компанії в Україні», Законом «Про господарські товариства» та іншими законами та нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність холдингових компаній та їх корпоративних підприємств. Якщо міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що містяться у Законі «Про холдингові компанії в Україні», застосовуються правила міжнародного договору. Важко не погодитись із думкою М. В. Сидоренка, який вважає, що законодавець, приймаючи Закон «Про холдингові компанії в Україні», лише поверхнево з'ясував його зв'язки з іншими законами України та взагалі не визначив принцип верховенства норм права», бо створюючи відсылну диспозицію зазначеної норми Закону, яка «...разом з відсиланням до конкретно визначених законів і кодексів також відсилає нас до якихось невідомих йому (законодавцю) на момент прийняття Закону про холдинги інших законів, які регулюють зараз або будуть регулювати в наступному саме діяльність холдингових компаній та їх корпоративних підприємств. Більш того, законодавець навіть не зазначає, що такі нормативно-правові акти (підзаконні документи) не повинні суперечити чинним законам, що регулюють цю сферу питань, або принципам, які закладені в таких законах, коли якимось конкретне питання діяльності холдингових компаній ними не врегульоване» [12, с. 219].

Постановка проблеми. В законодавстві не існує єдиного підходу щодо розуміння холдингової компанії та її правового статусу, оскільки нерідко розуміння холдингової компанії замінюється іншими категоріями, що створює певні складнощі та непорозуміння. Як у законодавстві України, так і в наукових дослідженнях немає єдиного погляду щодо визначення дефініції холдингової компанії, чітко не визначено правовий режим майна холдингових компаній та особливості управління підприємствами, що належать до таких об'єднань. Це негативно впливає на діяльність самих холдингових компаній та інших учасників господарських відносин. У зв'язку з чим, актуальним є аналіз та дослідження правового статусу холдингової компанії як одного з важливих суб'єктів господарювання в нашій державі.

Метою даної роботи є дослідження правового статусу холдингової компанії на основі аналізу норм чинного законодавства та практики його застосування, наукової літератури, наукових статей у періодичних виданнях.

1. **Постановка завдання.** Для досягнення поставленої мети дослідження необхідно:

- проаналізувати питання визначення дефініції холдингової компанії на законодавчому та теоретичному рівні;
- розкрити механізм правового регулювання холдингових компаній;
- вивчити особливості створення окремих холдингових компаній;
- з'ясувати особливості правового статусу державних холдингових компаній.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти визначення правового статусу та особливостей діяльності холдингових компаній досліджували у своїх роботах такі науковці, як: В. В. Бочаров, О. М. Вінник, О. А. Воловик, С. М. Грудницька, Д. В. Задихайло, Н. В. Ібрагімова, О. Р. Кібенко, В. М. Кравчук, Н. С. Кузнецова, І. В. Лукач, І. В. Сергеев та інші.

Поняття холдингової компанії є багатоаспектним та складним. Перш за все, складність визначення цієї конструкції виявляється у втручанні холдингової компанії у відповідні економічні інтереси корпоративних підприємств, котрі відрізняються в залежності від різних передумов. Для української економіки термін «холдингова компанія» є відносно новим. Процес становлення даного поняття супроводжується існуванням різних підходів щодо формулювання поняття холдингових компаній на законодавчому та на теоретичному рівнях.

Термін «холдинг» походить від англійського «holder» (утримувач), оскільки холдинги утримують великі пакети акцій або частки у статутному капіталі численних дочірніх компаній. Отже, за визначенням, холдингова компанія традиційно сприймається як комерційне підприємство, що контролює одну чи кілька дочірніх фірм. Проте, на думку фахівців, зміст холдингів є набагато глибшим і полягає не так у фактичному утриманні головною компанією великого пакета акцій дочірніх компаній, як у здійсненні стосовно них функцій контролю та

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

управління [11, с. 14-15]. Разом з тим слід зазначити, що зовсім не всі структури, котрі мають у своїй назві термін «холдинг», насправді є об'єднаннями підприємств [6, с. 52].

Виклад основного матеріалу. Поняття «холдинг», «холдингова компанія» в Україні на законодавчому рівні виникли ще в 1991 році. Натомість першим підзаконним актом, який регулював порядок створення й діяльності холдингових компаній, був Указ Президента України від 11.05.1994 року «Про холдингові компанії, які створюються в процесі корпоратизації й приватизації» (втратив чинність у 2007 році). Відповідно до цього нормативно-правового акту, холдингом визнавався господарюючий суб'єкт, що володіє контрольними пакетами акцій іншого одного або більше господарюючих суб'єктів. Термін «холдинг» застосовувався лише до компаній, які були створені у процесі приватизації та корпоратизації підприємств, що виключало можливість створення холдингу в інших випадках.

18 листопада 1997 року до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» було внесено зміни, а саме закріплено положення про «холдингові компанії», що визначалися як «юридичні особи, які є власниками інших юридичних осіб або здійснюють контроль над такими юридичними особами як пов'язані особи...».

У п. 5 ст. 126 Господарського Кодексу України (редакції 2003 року) було закріплено визначення холдингової компанії як суб'єкта господарювання, що володіє контрольним пакетом акцій дочірнього підприємства (підприємств). Закон України від 15 березня 2006 року «Про холдингові компанії в Україні» визначає холдингову компанію як акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств.

Після набрання чинності зазначеного закону були внесені зміни до Господарського Кодексу України, в якому холдингова компанія була визначена як публічне акціонерне товариство, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств (крім пакетів акцій, що перебувають у державній власності). На думку Кібенка О. Р. у Господарському Кодексі було закріплено основний принцип діяльності холдингів, який полягає у встановленні між холдинговою компанією та дочірніми підприємствами зв'язку контролю-підпорядкування [8, с. 236].

Варто зазначити, що в законодавчих актах закріплено тлумачення холдингу у вузькому розумінні. В той же час, у науковій літературі надається визначення даного терміну у широкому розумінні, у публікаціях зазначається, що холдинговою компанією є головна компанія, яка в групі підприємств здійснює контроль над дочірнім(и) підприємством(ами) або через переважну участь в його статутному фонді, та/або утримання більшості голосів в його органах управління, або в інший, визначений в законодавстві спосіб, контролює дочірнє підприємство. Під здійсненням контролю варто розуміти володіння прямо чи через більшу кількість пов'язаних фізичних або юридичних осіб найбільшою часткою статутного фонду платника податку або управління найбільшою кількістю голосів у керівному органі такого платника податку [10, с. 43].

Аналіз норм чинного законодавства та наукових джерел дозволяє визначити сутність холдингу як залежність однієї компанії, що є дочірньою від іншої (основної), яка наділена контрольними та управлінськими функціями, що пов'язано або з її участю у статутному капіталі дочірньої компанії, або з особливими договірними відносинами між ними. На думку І. Зятковського, за сучасних умов більшість статутних об'єднань підприємств, сформованих на корпоративних засадах, є корпораціями або концернами з властивою їм холдинговою організацією бізнесу. Дослідник звертає увагу на те, що холдингове об'єднання слід розглядати у двох площинах, а саме: а) холдинг як універсальна форма управління капіталом у корпоративному бізнесі; б) холдинг як особлива організаційно-правова форма корпоративного бізнесу. У першому випадку концентрація промислового та фінансового капіталу передбачає фінансову залежність підприємств, взаємопов'язаних системою участі, котра не набуває форми статутного об'єднання. Ця залежність може виникати у системі як об'єднань підприємств будь-якої організаційно-правової форми, так і підприємств, котрі не належать до таких об'єднань. У другому – холдингове управління промисловим та фінансовим капіталом набуває чітких організаційно-правових форм [7, с. 227].

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

На думку І. В. Лукач головними передумовами створення холдингових компаній в Україні є такі:

- існування значної кількості підприємств, що мають широкі зв'язки за технологічними ланцюгами;
- піднесення галузей промисловості, що об'єктивно мають необхідність у достатньо суворому і постійному галузевому управлінні;
- необхідність у поєднанні промислового і фінансового капіталу;
- нездатність підприємств власноруч сформувати процес постачання виробництва і збуту продукції;
- нестача інвестиційних можливостей підприємств в умовах несприятливого інвестиційного клімату в Україні;
- структурна криза [9].

Відповідно до Закону України «Про холдингові компанії в Україні» основними способами створення холдингових компаній є:

- передавання контрольних пакетів акцій дочірніх підприємств холдинговій компанії;
- поглинання одного господарського суб'єкта іншим шляхом придбання контрольного пакету акцій.

При цьому холдингові компанії можуть створюватися шляхом:

- заснування холдингу на базі існуючого підприємства чи існуючого підрозділу;
- формування холдингової компанії на базі колишньої чи існуючої управлінської структури;
- створення холдингової компанії як нового господарського суб'єкта.

Щодо першого варіанту, то він має значні переваги перед іншими, так як у цьому випадку не існує обмежень щодо розмірів контрольних пакетів акцій дочірніх підприємств, що передаються у статутний фонд холдингової компанії.

Другий варіант передбачає перетворення органу управління в холдинг та становлення підлеглих йому господарських суб'єктів дочірніми підприємствами. Холдингові компанії, утворені на базі управлінської структури, об'єднують, за загальним правилом, підприємства однієї галузі, які виробляють аналогічну продукцію.

Створення холдингової компанії як нового господарського суб'єкта має свої властивості. По-перше, у такий холдинг об'єднуються підприємства різних галузей. По-друге, вона виникає як новостворений суб'єкт, статутний фонд якою формується виключно за рахунок акцій дочірніх підприємств [5].

Чинне законодавство встановлює особливі умови створення та функціонування холдингових компаній. Зокрема, у ст. 3 Закону «Про холдингові компанії в Україні» холдингові компанії можуть утворюватися органами, уповноваженими управляти державним майном, державними органами приватизації самостійно або разом з іншими засновниками шляхом об'єднання у статутному капіталі холдингових корпоративних пакетів акцій (часток, паїв); а також іншими суб'єктами на договірних засадах. У випадках, передбачених законодавством, холдингові компанії утворюються за умови попереднього отримання дозволу відповідного органу Антимонопольного комітету України або Кабінету Міністрів України на концентрацію, узгоджені дії суб'єктів господарювання. Проекти установчих документів холдингових компаній, які утворюються за умови отримання зазначеного дозволу, підлягають погодженню з відповідним органом Антимонопольного комітету України.

Найменування «холдингова компанія» та утворені на його основі словосполучення можуть використовуватися лише тими суб'єктами господарювання, установчі документи та діяльність яких відповідають вимогам Закону «Про холдингові компанії в Україні». Інші суб'єкти господарювання не мають права використовувати у своїх найменуваннях такі словосполучення і не підлягають державній реєстрації за таким найменуванням.

Холдингова компанія набуває статусу юридичної особи з дня її державної реєстрації в Державному реєстрі холдингових компаній України, який є невід'ємною частиною Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань (стаття 3 Закону «Про холдингові компанії в Україні»). Державна реєстрація холдингових

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

компаній проводиться державним реєстратором у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України відповідно до Закону України "Про державну реєстрацію юридичних осіб, та фізичних осіб – підприємців та громадських формувань".

Рішення про утворення холдингової компанії приймається власниками холдингових корпоративних пакетів акцій (часток, паїв) та оформлюється відповідним договором.

Варто зазначити, що Законом не передбачено створення холдингових компаній шляхом поглинання одного господарюючого суб'єкта іншим через купівлю контрольного пакета акцій першого, що реалізується в тому числі в процесі приватизації, в результаті якого суб'єкт господарювання, що поглинає, визнається холдинговою компанією, а поглинутий відповідно – дочірнім підприємством. Більш того, у міжнародному праві серед способів створення холдингів, відомий такий спосіб, як укладення між підприємствами підприємницької угоди про встановлення вирішальної залежності, що також не передбачено чинним національним законодавством. Тому, наявність норми статті 4 Закону «Про холдингові компанії в Україні» щодо договірної оформлення рішення про створення холдингової компанії особами, які володіють холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) не видається доцільною.

Також необхідно зазначити, що основні засади створення юридичних осіб, а відповідно до Закону «Про холдингові компанії в Україні» - холдингова компанія є саме юридичною особою, визначено у статті 87 Цивільного кодексу України, де вказано, що установчим документом товариства є затверджений учасниками статут або засновницький договір між учасниками, якщо інше не встановлено законом. Але холдинговою компанією може бути за законодавством лише акціонерне товариство, а відповідно до статті 154 Цивільного кодексу України єдиним установчим документом акціонерного товариства є його статут.

Законодавство регулює особливості утворення та діяльності державних холдингових компаній. Державні холдингові компанії створюють органи, уповноважені керувати державним майном, і/або державними органами приватизації. Єдиним акціонером такої компанії від початку і до завершення процедури приватизації або припинення є держава. Фундаторами державних холдингових компаній в процесі корпоратизації державних підприємств є органи, уповноважені управляти державним майном. Засновниками державних холдингових компаній в процесі приватизації державних підприємств є органи, наділені повноваженнями на управління державним майном, та/або державні органи приватизації відповідно до законодавства. Статутний фонд державної холдингової компанії формується за рахунок належних державі акцій (часток, паїв) відповідних господарських суспільств у встановленому законодавством порядку. Галузі або сфери діяльності, в яких не допускається утворення державних холдингів в процесі корпоратизації і приватизації, визначаються Кабінетом Міністрів України.

Ініціатором створення державної холдингової компанії в процесі корпоратизації може бути:

- державне підприємство;
- орган, уповноважений управляти державним майном.

Ініціатором створення державної холдингової компанії в процесі приватизації може бути:

- державний орган приватизації;
- підприємство, щодо якого ухвалено рішення про приватизацію;
- господарські товариства, утворені в процесі корпоратизації.

Порядок створення державних холдингових компаній ухвалюється центральним органом виконавчої влади з питань економіки та Фондом державного майна України.

В частині 2 статті 3 Закону «Про холдингові компанії в Україні» вказано, що у випадках, передбачених законодавством, холдингові компанії створюються за умови попереднього отримання дозволу відповідного органу Антимонопольного комітету України або Кабінету Міністрів України на концентрацію, узгоджені дії суб'єктів господарювання. Проекти установчих документів холдингових компаній, які утворюються за умови отримання зазначеного дозволу, підлягають погодженню з відповідним органом Антимонопольного комітету України. При створенні ж державних холдингових компаній будь-якого із зазначених дозволів законом не передбачається.

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Проведене дослідження законодавчого регулювання правового статусу холдингових компаній та порядку їх створення дозволяє зробити деякі висновки. На законодавчому та науковому рівнях не існує єдиного підходу до розуміння сутності холдингової компанії. Як вважається, сутністю холдингової компанії є залежність однієї компанії, що є дочірньою від іншої (основної), яка наділена контрольними та управлінськими функціями, що пов'язано або з її участю у статутному капіталі дочірньої компанії, або з особливими договірними відносинами між ними. Холдингові компанії можуть створюватися шляхом: заснування холдингу на базі існуючого підприємства чи існуючого підрозділу; формування холдингової компанії на базі колишньої чи існуючої управлінської структури; створення холдингової компанії як нового господарського суб'єкта. Кожен із шляхів має свої переваги та недоліки. Державні холдингові компанії створюються в процесі приватизації та корпоратизації. Вагаємо за доцільне, у законодавстві закріпити положення про можливість створення холдингових компаній шляхом поглинання одного господарюючого суб'єкта іншим через купівлю контрольного пакета акцій першого, що насправді застосовується, в тому числі в процесі приватизації. Потребує також вирішення на законодавчому рівні колізії щодо установчих документів холдингової компанії.

Література

1. Про холдингові компанії, що створюються в процесі корпоратизації та приватизації: Указ Президента України від 11 травня 1994 року N 224/94 (втратив чинність) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/224/94/card6#Public>.
2. Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств»: Закон України від 18 листопада 1997 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1998. - № 9. - Ст. 34. 6.
3. Господарський Кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV // Голос України № 49 від 14 березня 2003 року.
4. Про холдингові компанії в Україні: Закон України від 15 березня 2006 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2006. - № 34. - ст. 291.
5. Беліков, Олег. Холдинги в Україні [Електронний ресурс] / Олег Беліков // Юридична канцелярія. – 2007. - № 9. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2746>.
6. Джуринський, В. О. Правове становище господарських об'єднань в Україні / В. О. Джуринський. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 224 с.
7. Зятковський, І. В. Фінанси суб'єктів господарювання в умовах інституціональних перетворень / І. В. Зятковський. – Тернопіль : Економічна думка, 2006. – 388 с.
8. Кібенко, О. Р. Європейське корпоративне право на етапі фундаментальної реформи: перспективи використання європейського законодавчого досвіду у правовому полі України. – Харків : Страйд, 2005. - 432 с.
9. Лукач, І. В. Правове становище холдингових компаній за законодавством України [Електронний ресурс] / І. В. Лукач. – Режим доступу: <http://www.univer.km.ua/visnyk/968.pdf>.
10. Михальчук, Л.В., Суха М.І. Аналіз поняття «холдингова компанія» та принципів управління [Електронний ресурс] / Л. В. Михальчук, М. І. Суха // Культура народів Причорномор'я. — 2013. — № 257. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/92773/49-Mihalchuk.pdf?sequence=1>.
11. Румянцев, С. Зарубіжний досвід діяльності холдингових компаній / С. Румянцев // Цінні папери України. - 2004. - № 16. – С. 14-15.
12. Сидоренко, М. В. Деякі аспекти практичної реалізації положень Закону України "Про холдингові компанії в Україні" / М. В. Сидоренко // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – Вип. 51. – С. 218-223.

Надійшла 5.10.2017